

Szabó Irén

A MAGYARORSZÁGI GÖRÖG KATOLIKUSOK SZENT MIKLÓS TISZTELETE

Szent Miklós (Patara 270 körül – Myra 341) az egyetemes egyház szentje. A keleti és nyugati egyház egyaránt nagy tisztelettel övezte és övezi máig. Személye történelmileg mégis elmosódott, alakja időtlenné tipologizált. Nem lehet egyetlen fő jellemvonását kiemelni. Nem harcos, hős vagy városvédő, hanem általános segítő. A görög katolikus egyházban állandó megszólítása „csodatévő Szent Miklós”, s a „legnagyobb” szentnek kijáró tisztelet övezi.

Kultusza a VI. század elején kezdődött, és a Lükia tartománybeli Myra városához köthető. A kereskedővárosok révén, Itálián keresztül fokozatosan teret hódít egész Nyugat-Európában. A nyugati liturgiában a középkor végére december 6. általánosan Szent Miklós ünnepnapja.¹ A XVII. századra azonban eltűnik a hivatalosan kötelező ünnepek sorából jelezve a szent tiszteletének hanyatlását.

Ezt a folyamatot támasztják alá a magyarországi zsinati határozatok is. A szabolcsi zsinat (1092) a vasárnapon kívül kötelezően előírt harmincegy ünnep közé sorolja Szent Miklós napját is. Megerősíti ezt az 1493-as és az 1560-as esztergomi zsinat is. Az ünnepek sokféleségében kíván valamelyest egyöntetűséget teremteni az 1611-es nagyszombati tartományi zsinat, amely a parancsolt ünnepek sorából már elhagyja Szent Miklós ünnepét². December 6-a a római katolikus egyházban a XVII. századtól kezdődően napjainkig kimarad a kötelező ünnepek sorából.

A keleti egyházban azonban folyamatos Szent Miklós tisztelete a kezdetektől napjainkig. A keleti lelkiségben és vallási tudatban, de a pravoszláv Oroszországban különösen a leginkább tisztelt szentek közé tartozik.

A magyarországi görög katolikusok Szent Miklós tisztelete sajátos, egyedi vonásokkal ugyan, de ezt a folytonosságot képviseli.

A görög katolikus egyház története az 1646-os ungvári unióval kezdődött. Az unió lényege szerint, a keleti szertartású keresztények megőrizve saját jogrendjüket és liturgikus hagyományukat, elismerik a pápa főségét. A magyarországi keleti kereszténység és az unió kérdésének történeti, demográfiai, művelődéstörténeti és néprajzi szempontú feldolgozásával már többen is foglalkoztak³, így ezekre a problémákra nem térek ki.

Előadásomban Szent Miklós tiszteletének liturgiában, paraliturgikus és népszokáselemekben megnyilvánuló formáit próbálom számbavenni, amelyek gyökerükben természetesen az unió előtti időre nyúlnak vissza.

¹ Karl Meisen (1931) alapvető munkájában áttekinti a Szent Miklós kultusz nyugat-európai elterjedésének állomásait, és különböző megnyilvánulási formáit, hatalmas mennyiségű összehasonlító anyagot vonultatva fel a liturgiátörténet, művelődéstörténet és művészettörténet területéről.

² Mihályfi 1923. 103–104.

³ Bartha 1986., Uő 1990., Cserbák 1986., Pirigy 1990. valamint ezek irodalomjegyzéke.

Az anyaggyűjtést a Miskolci Apostoli Adminisztratura területén végeztem. Eredetileg tizennyolc parókia tartozott ide, amelyek az Eperjesi Egyházmegyétől a trianoni határok kijelölése után szakadtak el, s a Hajdúdorogi Egyházmegyébe máig nem tagolódtak be.⁴

Az unió után a görög katolikus egyház legkedveltebb szentje Szent Miklós maradt. A szent tiszteletének folyamatos továbbélését az élő liturgikus gyakorlat táplálja máig. A templomi szertartások során a vizuális és verbális kommunikáció, az ünnephez kapcsolódó dallamkincs egyaránt ezt erősíti.

A görög katolikus templomok ikonográfiai programjában mindenhol állandó és kitüntetett helye van Szent Miklósnak. A Kárpát-vidéki ikonkutatás, s a fennmaradt ikonok tanúságai szerint, Szent Miklós kultusza jelentős volt e vidék bizánci rítusú keresztényei körében. A XVII. század elejére tehető az első, fennmaradt, teljes ikonosztázionok, ahol már tartalmilag és formailag rögzített helyen szerepel Szent Miklós ikonja.⁵ Az ikonosztázion négy legfontosabb ikonjának egyikeként, az alapképsorban, a déli kapu bal oldalán áll, párban a jobboldali „Istenszülő a gyermek Jézussal” (Megtetesülés) ikonnal. Ez a bal szélső ikon mindenhol „csodatévő Szent Miklóst” ábrázolja.

Az állandó vizuális jelenlét és ezeknek a képeknek az ikonográfiai programja az egyik éltetője a szent tiszteletének és a hozzá fűződő történeteknek.

Egy a görög katolikus egyházban tipikusnak mondható ábrázolást, a sárospataki templom Szent Miklós ikonját mutatom be (1.kép), amelyen a szent két fontos attribútumát figyelhetjük meg. Az egyik a háttérben látható tenger, rajta a habok között hánykódó hajóval. Ez utal a szent egyik csodájára, amikor a tengeri viharba került hajósok imádkozva kérik közbenjárását, és Szent Miklós lecsendesíti a háborgó tengert. Ez az ikonográfiai részlet Szent Miklóst, mint a veszélyben lévők megmentőjét állítja elének, s a szent egyik gyakori attribútumaként ismert. Szimbolikusan utal erre a szent ünnepének előesti vecsernyéjében az előverses szthirák (zoltárversek) néhány sora: „Szent Miklós főpásztor! Csendes révpart, amelybe érkezők, ha az élet háromszoros hullámai által is hanyattatnak, szabadulást nyernek.” (Dicsérjétek az Urat! 1994. 559.)

A másik fontos ikonográfiai jel ezen az ikonon: az omofor (a püspöki hatalom jelvénye) és legtipikusabb attribútumként az evangéliumos könyv, amelyek Szent Miklósról, mint hitvédőre és főpásztorra utalnak. A szent feje fölött látható Krisztus az evangéliumos könyvvel, és az Istenszülő az omoforral utalás Szent Miklós látomására is, amikor álmában majd ébren megjelenik előtte a két alak, Krisztus és Mária, s tiltakozása ellenére a szentet felruhazzák ezekkel a hatalmi jelvényekkel, és tudtára adják kiválasztottságát. Ennek az ábrázolási hagyománynak a szö-

⁴ A népszokások és a paraliturgikus szokások anyagát a Miskolci Apostoli Adminisztratura területén, a volt Eperjesi Egyházmegye trianoni békeszerződés után Magyarországon maradt falvaiban gyűjtöttem. E települések a Munkácsi illetve az ebből kivált Hajdúdorogi Egyházmegye területén lévő falvaktól eltérő liturgikus hagyományhoz tartoztak. Ennek nyomai jól látszanak a csak e területre jellemző Miklós napi szokásokban is. Az ide tartozó egyházközségek: Abaujszántó, Baskó, Boldogkőváralja, Csobád, Filkeháza, Gadna és filiája Abaujlak, Homrogd és filiái Tomor, Monaj, Alsóvadász, Kány és filiája Perecse, Mogyoróska, Múcsony, Pere, Rakaca, Rakacaszend, Selyeb, Szuhakálló,

⁵ Puskás, 1991. 249.

veges előképe a IX. században jelenik meg először a Vita Compillatában. Ez a kézirat elsőként írja le az említett történetet, amit aztán a keleti egyház ikonográfiája megjelenít. A képi közlés jelentése, hogy a szent földi tisztsége megfelel a mennyei tisztségének.⁶ Ez az ábrázolási típus tehát, amely a legtöbb ikonosztázióon megtalálható, több mint ezer éves hagyománnyal rendelkezik.

A szenttisztelet és a képi ábrázolás összekapcsolódásának másik példája a keleti egyházban, az ún. csókolóképek jelenléte. A templom közepén vagy a görög katolikusoknál gyakran az ambon előtt álló kis állványon helyezik el az ünnep, az ünnepelt szent vagy a templom címünnepének képét. December 6-án Szent Miklós képe kerül az állványra. Az utrenyében szokásos evangéliumcsókolás után a szent képét is csókkal illetik. Ez a tiszteleti forma, bár a szent képét kihelyezik, már csak az idősebb nemzedékre és a keleti gyökerekhez visszaforduló fiatalabb generáció egy részére jellemző.

A Szent Miklóstra vonatkozó elbeszélő hagyomány fennmaradásának másik forrása az egyházi liturgia és annak szövegei, amelyeket évről évre újra énekelnek.

Liturgikus előírás szerint december 6. máig Szent Miklós emléknapja, kötelező ünnep, az ünnepnapokra vonatkozó előírásokkal. Mindig a napján ünnepelik. A görög katolikus egyház nem tette át az ünnepeket vasárnapra.

A december 6-i előesti vecsernye, az utrenye és a mise változó részének szövegei Szent Miklós több csodás tettét és tiszteletre méltó tulajdonságát megéneklék. Az ártatlanul bebörtönzött három hadvezér kiszabadítása, a háborgó tenger lecsendesítése, az ariánusokkal szembeni harc azok a motívumok, amelyek konkrétan szerepelnek a szövegekben,⁷ és az adatközlők ismerik.

A legnépszerűbb és legáltalánosabban ismert történet a három leány hozományhoz juttatása. Annak ellenére, hogy liturgikus szövegben nem szerepel, prédikációból, a gyerekkori hittanórák történeteiből, de van, aki olvasmányaiból ismeri. A szöveges ismeretanyag fennmaradásának tehát vannak liturgián kívüli forrásai is.

Az élő liturgikus gyakorlatnak két formája van még, ami Szent Miklós tiszteletét folyamatosan életben tartja.

Az egyik a hét napjainak különböző szándékokra történő felajánlása. A keleti egyházban a IX. század Szent Miklós tiszteletének fénykora. Ekkor keletkezett a legtöbb rávonatkozó szöveg, élettörténet, csodagyűjtemény, ünnepi beszédek és liturgikus szövegek. Tisztelete szinte egyenrangú az apostolokéval. Így lesz a IX. századtól a csütörtök az apostolok mellett Szent Miklós tiszteletének napja, s maradt máig is.⁸ Ilyenkor a liturgia változó részeiben Szent Miklós tropárját és kontákját⁹ éneklék, amelyek így a legismertebbek közé tartoznak.

⁶ Heiser é.n. 99.

⁷ Dicsérjétek az urat! 1984. 554–568.

⁸ A görög katolikus egyházban a hét napjainak beosztása: hétfő az angyalok és arkangyalok, kedd Keresztelő Szent János, szerda és péntek a Szent Kereszt, csütörtök a szent apostolok és Szent Miklós, szombat minden szentek és a halottak, vasárnap Krisztus feltámadásának emléknapja.

⁹ Tropár: „Az ünnep főéneke. Az ünnep tárgyát, vagy az ünnepelt szent élettörténetét mondja el, többnyire hasonlatokban (tropusokban).” Dicsérjétek az urat! 1984. 940. Szent Miklós tropárja: „A hitnek szabálya/a békefűrésnek példányképe/és az önmegtagadásnak tanítója gyanánt/adott téged a maga nyájának az örök Igazság!/Azért alázatossággal elnyerted a magasságot, szegénységgel a gazdagságot / Miklós püspök atyánk,/imádd Krisztus Istent,/hogy üdvözítse a mi lelkünket!” Uo. 95.

A görög katolikus egyház hitéletére jelentős befolyással volt és van a római katolikus egyház, vagy ahogyan a görög katolikus egyházon belül nevezik, a latin egyház. A latinizálódás az uniót követő időktől kezdődően napjainkig változó formákban, de folyamatosan jellemző. Jezsuita hatásra, a bazilita atyák voltak, akik a múlt század végétől kezdődően számos, a latin egyházban szokásos ájtatossági formát honosítottak meg a görög katolikus egyházban. Ezek közé tartozik a szuplikáció is.

Szövegét az 1920-as években írják, római katolikus mintára, módosításokkal és önálló dallammal. A könyörgések sorába „Szent József katolikus egyházunk pártfogója” forma mintájára beiktatták a „Csodatevő Szent Miklós püspök, görög katolikus Egyházunk pártfogója” formulát. Ez az ájtatossági forma népszerű a hívek körében. Az első vasárnapokon, esti mise után végzik. Hatását mutatja, hogy az általam kérdezettek közül szinte mindenki ezzel a fordulattal válaszolt kérdéseimre, hogy ki volt Szent Miklós: csodatevő és a görög katolikus egyház védőszentje, pártfogója. Ez azért is érdekes, mert a keleti egyház nem ismeri ezt a fogalmat. Krisztus az egyház alapítója, és vannak kiemelten tisztelt, kedvelt szentek, mint például Szent Miklós, de nem, mint az egyház védőszentje. Ez a megfogalmazás a latin szemlélet hatására született, és gyökeresedett meg az elmúlt száz év folyamán.

Szólni kell még egy kifejezetten keleti szertartásról, az akathisztoszról. Az akthisztosz dicsőítő himnusz, amit felállva végeztek, neve is erre utal. E himnusz-költészeti műfaj első gyöngyszeme a bizánci liturgikus életben született, az Isten-szülő Szűz tiszteletére.¹⁰ Ez volt a mintája minden később született akathisztosznak, így a Szent Miklósról írt dicsőítő himnusznak is. Végzése azonban nem honosodott meg a magyar görög katolikus egyházban. Ósláv nyelvű szöveggel imádkozták a munkács-csernekhegyi bazilita kolostor szerzetesei.

Magyar nyelvű fordítását csak 1923-ban adták ki először.¹¹

A görög katolikus sajtóban a századfordulón több cikk is megjelenik a latinizálódás ellen, a rózsafűzér és egyéb ájtatossági formák terjedése miatt. Helyettük a keleti szertartások végzését illetve magyar nyelvre történő lefordítását, kinyomtatását, és a hívek közötti terjesztését javasolják. Ezek közé tartozott volna a Szent Miklós akathisztosz is.¹²

Az általam vizsgált területen négy helyről – Rakacán, Sátoraljaújhelyen, Alsóregmecen és Filkeházán – találtam adatot, ahol a hívek emlékeznek az akathisztosz Szent Miklós napi végzésére, és ahol az egyéni ájtatosság imádságai között máig szerepel. Sátoraljaújhelyben és Filkeházán egy-egy pap személyéhez köthető ez, akik Szent Miklós tiszteletére három napos tridiumot – lelki napot – tartottak, és ennek részeként szerepelt a szent akathisztoszának éneklése. Sátoral-

Konták: „Röviden, tömören, képletes kifejezések nélkül szól az ünnep tárgyáról.” Uo. 939.

Szent Miklós kontákja: „Múra városában, Szent Miklós atya, igazi főpásztor voltál/mert Krisztus evangéliumát betöltvén,/ lelkedet adtad a te népedért/ és megmentetted az ártatlanokat a haláltól. / Azért föl is magasztaltattál, / mint az isteni malasztnak hathatós kiszolgálója.” Uo. 95.

¹⁰ A műfaj keletkezéséről, típusairól és tartalmi, szertartásbeli jellemzőiről lsd. Ivancsó 1996.

¹¹ Krajnyák 1923.

¹² Musztyánovics 1905. 2.

jaújhelyben, ahol december 6. búcsúünnep volt, a tridium emléke máig megmaradt, és igényként a karácsony előtti három napos lelkigyakorlatban jelenik meg, de már nem kötődik Szent Miklós ünnepéhez.

Szent Miklós akathisztosza kilenc énekes és imádságos könyvben szerepel,¹³ de legutoljára 1941-ben adták ki, ami jelzi hivatalos egyházi szemléletet ezzel kapcsolatosan.

A liturgián énekelt szövegekhez, illetve ezeknek a szent tiszteletét megjelenítő formáihoz tartoznak a népénekek is. A keleti egyház életére általánosan jellemző a népénekek hiánya. A meglévők jelentős része római katolikus hatásra került be, de nem a liturgia részeként éneklik, hanem mise előtt vagy után esetleg áldozás alatt.

Szent Miklósához kapcsolódóan, a keleti egyházban általánosan ismert és ma is énekelt az „Ó aki szent Miklóst szereti” kezdetű népének. Első ránk maradt magyar nyelvű szövege a XVII. századból való, de ószláv nyelven korábbi kiadásai is vannak¹⁴ Három ismert dallamváltozata a galíciai, délvidéki és kárpáti közül a Magyarországon énekelt dallam a kárpáti körbe tartozik¹⁵. A Szent Miklós napi ünnepi misén áldozáskor, mise előtt és után éneklik.¹⁶ Rakacán az ünnep kiemelt jelentőségét nyolcad megtartásával jelezték. Bár Szent Miklós ünnepének hivatalos előírás szerint nincs ünnepköre, sem nyolcada, az idősebbek máig e népének éneklésével megtartják a nyolcadot.

Az eddigiek alapján, élő Szent Miklós kultuszt feltételezhetnénk, amely megjelenik az egyéni imaéletben és ájtatosságokban. Ennek azonban nagyon kevés nyomát találtam. A szenthez való imádkozás az ünnepnapjára, esetleg az azt követő napokra korlátozódik. Egyetlen példával találkoztam, Filkeházán. A vallási közösségnek egy rendkívül intenzív imaéletet élő tagja az, aki rendszeresen imádkozik Szent Miklósához élete nehéz pillanataiban, és kéri a szent közbenjárását. Hozzá is imádkozott gyermekáldásért, kérte a segítségét betegség és anyagi szükség valamint mások betegsége idején. Ő azonban nem a Szent Miklósához szóló kötött imádságokat mondja, hanem saját szavaival fohászkodik.

Szent Miklós ajándékozó szentként és a rejtett jócselekedet példaképeként is ismert. Ehhez a tulajdonságához kapcsolódnak az ilyenkor szokásos különböző fajta adományozások, ajándékozások. Az általam vizsgált területen elterjedt szokás volt Szent Miklós napján a templomba adományokat vinni.¹⁷ Az adományok fajtái az egész Apostoli Adminisztratura területén hasonlóak, de e területen kívül a görög katolikus körében nem ismertek. Ezek is az eperjesi körzet sajátosságára utalnak.

¹³ Ivancsó 1996. 37.

¹⁴ Petrassevics 1990. 76.

¹⁵ Petrassevics 1990. 77.

¹⁶ „Ó, aki Szent Miklóst szereti,
és, aki híven szolgál neki,
azt bármikor magsegíti,
védelmében részesíti
Szent Miklós, Szent Miklós.

Ki az ő udvarában pihen,
segíti szárazon és vizen.
Ellenségtől azt megmenti,
nem hagyja őt bűnbe esni
Szent Miklós, Szent Miklós.”

A teljes szöveg in: Emeljük föl szívünket! 1992.357–358.

¹⁷ Bartha 1990. 430., Kisfalusi 1995. 122–123. Petercsák 1985. 18.

Ezekben a falvakban mindenhol szokás volt kakast vagy tyúkot vinni a templomba. Az élő állatokat a templom előterében vagy a padok mögött rakták le. Gadnán a templomnak azon a helyén, ahol a nagypénteki szent sír szokott állni, körülkerítették egy részt a „nyikolajevka jércék” számára.¹⁸ Komlóskán kora hajnalban kezdték az utrenyét, hogy mire a nap fölkel és a templomba vitt kakasok megszólalának, addigra vége legyen a szertartásnak.

Szent Miklós nap után, ha két görög katolikus pap találkozott mindig megkérdezték egymástól:

„Hány tyúkot hozott Szent Miklós?”¹⁹ Az az asszony, aki nem vitt tyúkudvarából Szent Miklósnak ajándékot, és a következő évben tyúkjai megbetegedtek, magát okolta, amiért nem kérte Szent Miklós pártfogását.²⁰

A Miklós napi kakast egyes kutatók termékenységi rítusra utaló jelként értékeli,²¹ ami Szent Miklós házasságszerző tulajdonságára is utal.²² Ennek az állításnak az alátámasztására azonban még további adatgyűjtésre van szükség. Bálint Sándor is említ két Szent Miklós naphoz kapcsolódó házasságjósító szokáscselekvést, de nem a kakasadományhoz kapcsolódóan.²³ Az mindenképp elmondható, hogy az ilyenkor szokásos egyéb adományok is valamilyen formában a termékenységre, az új életre, a bőség előidézésére utaló jelek. A baromfifélék mellett ugyanis általános szokás volt ilyenkor diót, mákot és babot vinni a templomba. Ezek azok, amelyek az általam vizsgált falvakban mindenhol jellemzőek, és a karácsonyi asztalra vagy az abrosz alá rakott termények között is szerepelnek. Szokás volt még néhány helyen (Rakaca, Csobád, Homrogd, Baskó) tojást, bort²⁴ és pénzt is adni.²⁵ A századelő évtizedeiben szalonnát, vaját, túrót is vittek a templomba, de ez utóbbira csak Filkeházáról van adat.²⁶

Ezeket az adományokat a templomban Szent Miklós képe elé helyezték el. Ez a gesztus kettős jelentést hordoz. Egyrészt felajánlás ez a szentnek a tisztelet jeleként, felajánlás a közbenjárónak a várható segítség fejében illetve ennek a segítő közbenjárásnak a biztosítására. Másrészt azt is jelenti, hogy a szent által a templom szolgálai megajándékoztanak, vagyis a szent ajándékoz. Ezt az áttétel szépen mutatja a fenti kérdés: „Hány tyúkot kaptál Szent Miklóstól?” Nyilvánvaló azonban, hogy a szent tiszteletének ez más szintje és állapota, mint amikor a gyerek kutatja és kérdezi, mit hozott Szent Miklós.

A templomba vitt adományokat a mise végén a pap megáldotta, szentelt vízzel meghintette, volt, ahol meg is tömjéneztek. Ennek az áldásnak a szövegét hivatalosan nem fordították le ószlávból magyarra. Rakacán található egy ilyen magánfordítás, amit az ottani lelkész használt.²⁷

¹⁸ Petrassevics Nicefor szíves közlése, akinek édesapja Gadnán volt görög katolikus lelkész e század első két évtizedében, s ő ott töltötte gyerekkorát.

¹⁹ Id. Telenkó Miklós homrogdí görög katolikus lelkész szíves közlése. 9.

²⁰ Kisfalusi 1995. 122.

²¹ Béres 1973. 356.

²² Wiskockiné 1895. 208.

²³ Bálint 1977. I. 50.

²⁴ Bartha 1990. 430., Kisfalusi 1995. 123.

²⁵ Kisfalusi 1995. 123.

²⁶ Petercsák 1985. 18. Petercsák Tivadar a szokás megszűnését az első világháborút követő évekre teszi. Az 1960-as évek elején a faluban szolgáló pap azonban még élő szokásként tapasztalta a kakas és tyúk Miklós napi adományozását. (Telenkó Miklós szíves közlése.)

²⁷ Ennek szövegét közli Kisfalusi 1995. 123.

A megáldott adományokat a pap, kántor és harangozó kapta négy, kettő, egy arányban megosztva. Szokás volt az is, hogy elsőként a szegényeknek juttattak belőle²⁸. Gadnán mindenféle Miklós napi adományt „nyikolajevkának” nevezték. Itt a rózsafüzéres társulat külön is adományozott Szent Miklósnak.²⁹ Homrodon a papnak szánt adományt külön egy nagy kétfülű kosárban, fenyőággal és piros szalaggal feldíszítve helyezik ma is az ambonra. Ez egyben papjuk névnapi ajándéka is. Komlóskán ilyenkor a Szent Antal perselybe több pénzt dobtak. Úgy mondták, ez a szegények kenyere. A két világháború közti időben a pap illetve a kántortanító ebből a szegény sorsú gyerekeknek ruhát, cipőt vagy tanszert juttatott.

A Szent Antal persely megkülönböztetett használata Szent Miklós napján utalhat arra is, hogy a görög katolikus egyházban régen a szegények perselyét Szent Miklós perselynek nevezték.³⁰ Helye ugyanott volt a templomokban, mint ma a Szent Antalé, de a persely fölött Szent Miklós képe függött. Erre még ma is találunk példát (Homrogd, Tokaj, Újfehértó, Csobád), de a népi elnevezésük ennek ellenére ezeken a helyeken is: Szent Antal persely. Ez talán a legszemléletesebb példája az úgynevezett „latinizálódásnak”, amikor egy keleti szent tiszteletét, egy tulajdonsága tekintetében felváltja a római katolikus egyházban tisztelt szent, hiszen Szent Antal is a szegények, bajbajutottak pártfogója.³¹

Az adományozásnak eddig említett formái az általam vizsgált terület falvaiban az 1970-es évek elején még mindenhol megtalálhatóak, de erősen lepadt formában, s végleges eltűnésük ideje, az 1980-as évek eleje. Ez az ajándékozási hagyomány ma már csak néhány faluban él, de gyakran már nem a templomi szertartáshoz kapcsolódik, hanem a hívek adományait a parókiára viszik Szent Miklós napján és környékén.

A Szent Miklós napi adományozás szerves részét képezi a keleti egyházban máig élő természetbeni adományozások különböző alkalmainak, amelyek az őszi, téli időszakhoz kapcsolódóan nem tűntek el. Fellelhető a Demeter napi termésajándék nyoma Mikóházán és Komlóskán.³² Hagyományosan ez az időszak volt a párbér beszolgáltatásának is az ideje. Ilyenkor a hívek mindenféle terményből egy bizonyos részt beszállítottak a parókiára, ezzel biztosítva az egyház fenntartását, és a népes papcsaládok megélhetését. Ez a második világháború után teljesen megszűnt, de miután az egyház elvesztette birtokait, a görög katolikus papcsaládok nehéz anyagi körülmények közé kerültek. A hívek a Miklós napi ajándékozás szokását használták fel, hogy többet juttassanak papjuknak és a temp-

²⁸ Kisfalusi 1995. 123.

²⁹ Petrassevics Nicefor szíves közlése.

³⁰ Bálint 1977. I.51.

³¹ Bálint 1977. I. 51., Cserbák 1986. 291–292.

³² Bartha 1990. 79., valamint saját gyűjtésem Komlóskán.

„Október 25-e utáni vasárnapra mindig két hatalmas nagy tálat készítettem el. Az egyik az az oltárra került a másik az asztalra. Erre tettem mindent, amit az emberek hoztak. Mindenféle terményből. Krumpli, káposzta, bab, szőlő, alma, körte, mák, búza, dió. Bort üvegben hoztak a templomba. Azt a pap megszentelte és ezt otthagyták a papnak. Még Mosolygó tisztelendő úrék idejében (kb. az 1980-as évek 1987–88-ig) két szép tálcát készítettem az oltárra. Virággal, őszi krizanténnal körbedíszítettem. Rozmaringot tettem rá. Az ott volt egy hétig. Ami a nagy asztalon volt az mind ottmaradt a papnak. Olyan kis szűtyőkkal hoztak.” Kiss Istvánné, Maczkanics Rozália harangozó közlése. 1996.

lom szolgálainak. Az 1950-es -60-as években ennek nem csekély egzisztenciális jelentősége volt a papok számára. A betakarítási munkák végeztével illetve a karácsony előtti hetekben máig általános szokás természetbeni adományokkal (bab, dió, mák, krumpli, zöldség, baromfi, tojás) ellátni a parókiát.

Az eddig leírt paraliturgikus szokások mellett feltétlenül meg kell említeni a Miklós naphoz kapcsolódó népszokásokat. Szent Miklós napja és a hozzá kapcsolódó Mikulásozás általánosan elterjedt és népszerűvé vált ünnepünk. Néprajzi irodalmunk eddig mégis csekély figyelmet szentelt neki. A rávonatkozó adatok szegényesek.³³ Bálint Sándor ugyan közöl történeti áttekintő adatokat,³⁴ de ezen belül a görög katolikusok Szent Miklós tiszteletének szokásanyaga szinte ismeretlenül áll.³⁵ A jeles napokat tárgyaló néprajzi munkák többsége Szent András napja után (nov. 30.) rögtön a Luca naphoz (dec.13.) kapcsolódó szokások tárgyalásával folytatja, s a kettő közé eső Szent Miklós napnak nem szentelnek figyelmet.

Dömötör Tekla a télközépi ünnepkör szertartásos énekeit vizsgálva, ezek csoportjai között nem említi a Szent Miklóshoz kapcsolódó köszöntőket,³⁶ pedig ezek jól illenek a téli ünnepkör gazdag szerencsekívánó és adománygyűjtő szöveges emlékei közé. A Bartha Elek által 1970-es évek végén gyűjtött szövegeket³⁷ húsz év elteltével változatlan formában megtaláltam Komlóskán.³⁸

Szent Miklós nap reggelén gyerekek járják a falut, és köszöntő verset mondanak, bőséget és szerencsét kívánva a ház lakóinak. Csak a fiúk mehetnek, 6–12 éves korig. Öltözetük hétköznapi ruha. A köszöntésért ajándék járt. Szalonnát, kolbászt, almát, diót kaptak. Újabban szokás pénz is adni. Az 1950-es években a köszöntőt magyarul és ruszinul egyaránt mondták, attól függően, hogy idősebbekhez mentek e vagy fiatalabb családhoz. Sértésnek számított, ha az ismerős vagy rokon gyerekek elmaradtak. A Szent Miklós reggeli köszöntést soha nem nevezték kántálásnak, csak köszöntésnek. Kántálás, a karácsony esti éneklés neve volt. Komlóskán a szokás ma is él, de már nem általános.

A Szent Miklós napi köszöntés egy másik formája ismert Gadnáról. Itt is gyerekek járják a falut, bekopogtatva a házakhoz. Az „Ó, aki Szent Miklóst szereti...” kezdetű népéneket elénekelve, rövid jókívánságot fűztek hozzá: „Isten éltesse e ház gazdáját, családját, jó egészségben, békességben, ámen!”³⁹ Kimondottan adománygyűjtő céllal átvették ezt a szokást a szomszéd református falu, Kupa gyerekei is.

³³ A meglévő adatokat Tátrai Zsuzsanna gyűjtötte össze a Magyar Néprajz VII. kötetében. Tátrai 1990. 219–221.

³⁴ Bálint 1977. 27–51.

³⁵ Bálint 1977. 50–51., Bartha 1980. 47., Bartha 1990. 430., Kisfalusi 1995. 121–125.

³⁶ Dömötör 1974. 125.

³⁷ Bartha 1980. 47.

³⁸ „Miklós nap reggelén szépen viradatok
első órájában békébe jussatok
Valamennyien Isten házi lakosai vagytok,
Isten áldása maradjon rajtatok.

Legyen nektek bőven borotok, búzátok

Mennyből ékesítsen arany koronátok.

Tiszta szívemből ezt kívánom az egész házi népnek.”

Hattinger Miklósné, Klebaskó Veronika közlése. Komlóska, 1996.

³⁹ Petrassevics Nicefor szíves közlése.

Az eddigiek alapján összegzésként elmondható, hogy a magyarországi görög katolikusok Szent Miklós tisztelete többretegű hagyománykincset tár elénk. Ennek a hivatalos, liturgikus gyakorlatban megnyilvánuló része a legélőbb. Azok a paraliturgikus és népszokás elemek pedig, amelyek az általam vizsgált terület vallásgyakorlatát a magyarországi görög katolikuságon belül eltérő gyökerű hagyományként mutatják meg, lassan eltűnedeznek. Nem csupán az élő gyakorlatból, hanem az emlékezetből is kikopnak.

Szent Miklós tisztelete a köztudatban mára szinte teljesen az „egyház védőszentje” státusra zsugorodott. A hozzá fűződő legendák legfőbb éltetői a liturgikus szövegek. E század első évtizedeiben, amikor hivatalosan is magyar lett a liturgiavégzés nyelve (1916), nem történt meg a Szent Miklóshoz kapcsolódó szertartások (akthisztosz, Miklós napi adomány szentelési szövege és imái) magyarra fordítása. Valószínű, hogy már ez is meggyengült tiszteleti formára utal. A keleti liturgikus élet elsorvadásának további jele, hogy az egyébként hivatalosan kötelező utrenye és vecsernye végzése a gyakorlatban sok templomban elmarad, pedig épp e szertartások azok, amelyekben egy-egy ünnep, így Szent Miklós tisztelete is a szöveges ismeret, a dallamkincs és a vallásgyakorlati formák révén további megerősödést nyerhetne.

A népi vallásosság mély gyökereiből táplálkozó paraliturgikus szokások, amelyek belülről kapcsolták az egyént a szent tiszteletéhez, és az adományozások sokféle formája, mint a hitélet aktív megnyilvánulása, mára elhomályosodtak. Szent Miklós tiszteletének meggyengülésére utaló jelként lehet értékelni Páduai Szent Antal tiszteletének elterjedését, és népszerűségét a hívek körében, amely a Szent Antal persely révén minden görög katolikus templomban jelen van. Az ikonosztázió alapképén álló Szent Miklós az évezredek tradíciója, de elhalóban lévő kultusz képviselőjeként áll szemben a templomok hátuljában elhelyezett Szent Antallal, aki egy alig száz éves új tiszteleti formát és a keleti hagyományok általalakulását szimbolizálja a görög katolikus templomokban.

Szent Miklós tiszteletében új fejezetet nyithat a keleti lelkiség ébredése, amely az elmúlt évtizedben egyre inkább erősödött a papság és a hívek ifjabb generációjának körében.

Ennek külső jeleként több helyen visszaállítják a Szent Miklós perselyt, újonnan alakuló szervezetek, intézmények veszik fel a Szent Miklós nevet. Legújabb példája, hogy Nyíregyházán a püspöki székvárosban közteret neveztek el róla, és szobrot állítottak a tiszteletére ivókutakkal. Az, hogy e jelek, s egy ilyen kút a Szent Miklós tisztelet megújulásának forrása lesz-e, azt az elkövetkező évtizedek fogják eldönteni, de az már egy újabb tanulmány témája lesz.

Irodalom

BARTHA Elek

1980 *A hitélet néprajzi vizsgálata egy zempléni faluban*. Debrecen.

BÁLINT Sándor

1977 *Ünnepi kalendárium*. I–II. Budapest.

BÉRES András

1973 Halottak húsvétja. Temetkezési szokások a régi Bihar megyében. *Ethnographia*, LXXXIV. 345–357.

CSERBÁK András

1986 A magyar görög katolikus népi vallásosság művelődéstörténeti háttere. in.: „Mert ezt Isten hagyta...” *Tanulmányok a népi vallásosság köréből*. szerk. TÜSKÉS Gábor, Budapest.

Dicsérvétek az Urat! Görögszertartású katolikus énekeskönyv.

1994 Nyíregyháza.

DÖMÖTÖR Tekla

1974 *A népszokások költészete*. Budapest.

Emeljük föl szívünket! Göröghatolikus imakönyv.

1992 Nyíregyháza

HEISER, Lothar

én. *Műrai Miklós*. Az egyetemes egyház szentje. kézirat.

IVANCSÓ István

1996 „Üdvözlégy, Istennek szeplőtelen jegyese!” – Az Akathisztosz hümnosz. Nyíregyháza.

KISFALUSI János

1995 *Ünnepi szokások a Keleti Egyházban*. hn.

KOZMA János

1927 *Szent Miklós*. Máriapócs.

KRAJNYÁK Gábor

1923 *Lelki kenyér görög katolikus(óhitű) imakönyv*. Gedeon: „A hit fegyvere” c. imakönyv nyomán. Budapest.

MEISEN, Karl

1931 *Nikolauskult und Nikolausbrauch im Abendlande*. Ein kulturgeographis, volkskundliche Untersuchung. Düsseldorf.

MIHÁLYFI Ákos, dr.

1923 *A nyilvános istentisztelet*. Egyetemi előadások a lelkipásztorokodástan köréből. Budapest.

MUSZTYÁNOVITS Emil

1905 Szent Miklós cultusza. in: *Görög Katholikus Szemle*, 51. december 17. 1-2.

PETERCSÁK Tivadar

1985 *Népszokások Filkeházán*. Debrecen.

PETRASEVITS Dénes

1995 Régi és új titulusok a Miskolci Exarchátusban. in: *Göröghatolikus Szemle Kalendárium*a. 107–110.

PETRASSEVICS Nikefor

1990 Ortodox és görög katolikus vallási hagyományok és szokások kölcsönhatásai a Kárpát medencében. in: *Vallásosság és népi kultúra a határainkon túl*. szerk. FEJŐS Zoltán – KÜLLŐS Imola, Budapest, 74–95.

PUSKÁS Bernadett

1991 „A győzelemmel hasonnevű”. Szent Miklós ikonográfiájához a 15–16. századi Kárpát-vidéki ikonok alapján. in: *A Magyar Nemzeti Galéria Évkönyve*, Budapest, 249–254.

SZABÓ Oreszt, dr.

én. *A magyar oroszokról.*(Ruthének.) Nemzetiségi ismertető könyvtár. Budapest.

TÁTRAI Zsuzsanna

1990 Jeles napok – ünnepi szokások. December 6. Szent Miklós napja. in: *Magyar Néprajz* VII. szerk: Hoppál Mihály, Budapest, 218–219.

WLISLOCKINÉ Dörfler Fanni

1895 Kakas, tyúk és tojás a magyar néphitben. in: *Ethnographia* VI. 205–213.

Szabó, Irén

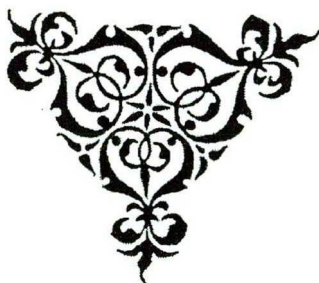
The Veneration of St. Nicolas among the Hungarian Greek Catholics

The essay examines the different customs, relating to the veneration of St. Nicolas in the villages of Greek Catholic Apostolic Administrature of Miskolc.

The icons of St. Nicolas can be found in a special place, among the basic pictures of the iconostasion, in every Greek Catholic Church. The visualization of St. Nicolas' typical attributions (tossing ship at sea, gospel book, omophor) is one of the sources of the survival of his legends and veneratoin forms. This article introduces the icon of St. Nicolas in the Greek Catholic Church in Sárospatak. It sums up the veneration of the saint in the reflection of the liturgic texts and practice. In personal devotion the role of the prayers to different saints is rather small, so these liturgical texts were not really used in personal worship.

In Sárospatak the paraliturgical custom in connection with the feast of St. Nicolas is to bring different donations to the high mass. Typical gifts are stocks, or nut, poppy, bean, egg, sometimes bacon, wine and vegetable. The donations are blessed and consecrated by the priest. In some villages there is the so called St. Nicolas (of) day greetings verses. This day children go from house to house and for their greetings they get some presents. This custom is still alive today.

From this article we get to know how the popular saint of the Roman Catholics, St. Anthony of Padova, takes over the place of St. Nicolas.

1. kép Szent Miklós püspök képe a sárospatai görög katolikus templomba az ikonosztázióban. Szabó Irén felv.